

Sää'm parlamenttaarla suávtõõzz äimmpolitiikklaž tuáimmjemplan

Primm'mum sää'm parlamenttaarla suávtõõzz sábbrest 14.04.2010

Sää'm parlamenttaarlaž suávtõs (SPN) lij pue'rr miõlást YK ooumažvuõiggâdvuõttkomissio diõtt, ku tõt teáddad pue'rben tu'mmstõõggin mâi'd tu'mmai da tuáimmjumuužžin mä'htt tuáimmai¹. teáddad pue'rben äimm-muuttõõzz da takaimaai'lmlaž ooumažvuõiggâdvuõdi õhttvuõd di vä'ldd čiõlggsânji lokku vuõssnaroodi nää'lte'mes keâhssai vue'jj äimm-muuttõõzz diõtt. SPN kiõččâmvue'jj mie'ldd äimm-muuttõõzz vuârvaikkõõzzâst tuejjeem tuáim vaikkte máangnalla vuõssnaroodi ooumažvuõiggâdvuõdid, da tõnt vuõssnaroodi jiõnn âlgg ko'lljed še meeraikõskksaž äimm-muuttõš-saaggstõõllmõõžžâst.

SPN vuáinn äimm-muuttõõzz vejddsab vuârvaikkõõzzâst: juátkkjeei pirrõskueârtumuš da lássnam luâdree'ggesvuõdi äu'kkumuš tuejee šiõttlõõvmmõõžžâst vai'gğäâb da seâmma vaikkõs lij še sää'mjie'llemvue'jji da jie'llemvue'jj/pi'rğgeemuõd šiõttlõõvmmõõžž vuârvaikkõõzzâst muttstõõvvi äimmaârmõõžžid. SPN teáddad pue'rben, što sää'mõhttsažká'dd šiõttlââvv äimm-muuttõ'sse pue'rben nu'tt, što nää'lte'mes ke'hssvuõd kie'ppeet da ooudâsviiggât Sää'mjânnam oummi, še'vti da luâd keâll'jemvuõd seillmõõžž.

Pukvee'zz obb maai'lm kuõskki õhttsazuâjjan lij tõt, što äimm-muuttõs rá'tkkumuõžž vvei'tet tuejjeed tâ'lk õhttsažtuâj päâi'k da tän diõtt vää'ldet vääžnai ju'n valmmša âarrai teâdaid – saa'mi vääžnai á'rbvuõd mie'lddssaž teâtt lij bie'kken tän tuâj rá'tkkumuõžžâst.

Sää'mkiõll da tõn se'st âarrai klasstõõllâmriâššmõš kuâdd saa'mi kulttuur da tõn á'rbvuõd puõlvvõõggâst nobba. Äimm-muuttõõzz tevlõõttâmplaanâst da šiõttlõõvmmõõžž viõkkvää'rest â'lgge vä'ldded lokku sää'mkiõl staattus da staañad sää'mkiõl seillmõš. Sää'mkiõl da tõn jie'llemvue'jjid kuõskki ä'sstobddmõõžž seillmõš ouddlâstt, što sää'mjie'llemvue'jj sei'le jie'llemviõkksânji.

Sää'mte'gğ âlgg pâ'stted vuâssõõttâd tää'ssârvvse'ld äimm-muuttõõzz kuõskki tu'mmstõktuâjipooddid naroodlaž da meeraikõskksaž tää'zzest. Sää'mteggâ âlgg u'vded šoorab mie'rreemvä'ldd jiijjâz vuu'des vaaldšem da jáâ'dtumu'sše, ku tõt oudd pue'rab vuáittmõõžžid šiõttlõõvvâd äimm-muuttõ'sse sää'mkulttuur šõddâmaalgi beâ'lnn.

SPN vuáinn, što Lää'ddjânnam da Ruõcc valdiain fe'rttai ravveed ILO 169-suâppmõš² da valdiain fe'rttai vä'ldded YK čõõdtumuš vuõssnaroodi vuõiggâdvuõdin bie'kken naroodlaž lää'jšeâttmõõzz. Valdiain âlgg staañad saa'mi ooumažvuõiggâdvuõdi teâuddjumuš še äimm-muuttõõzzâst. SPN ouddlâstt, što tâ'vvjânnamlaž sää'msuâppmõš³ ravveet já'ttlânji ä'sstobddiâ'rttel čuâjtem maadârdõõzz mie'ldd. Suâppmõš vvei'ttjâtt'či sää'mkulttuur ooudâsviikkõõžž koolm valdia vuu'dest, ko'st liâ sää'mkulttuur šõddâmaalg da hiâlpte'či nääi't šiõttlõõvmmõõžž äimm-muuttõ'sse da staañ'či saa'mi ooumažvuõiggâdvuõdi čõõdtumuõžž.

¹ Resolution 7/28, 28 March 2008, Resolution 10/4, and Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights (A/HRC/10/61). Resolution 10/4, para 7 and 8 explicitly mention indigenous peoples among the most vulnerable groups who will feel the most acute affects of climate change:

” Recognizing that will these implications affect individuals and communities around the world, the effects of climate change will be felt most acutely by those segments of the population who are already in vulnerable situations owing to factors such as geography, poverty, gender, age, indigenous or minority status and disability,”

² C169 The Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (International Labor Organisation ILO)

³ Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe. 2005.

SPN õõlgat, što Meksikost rosttovmannust 2010 sãbbrõõssãm vuãlla puõ'tti (YK) äimm-muuttõõzz kuõskki raammtakaisuõppmõõzz puõ'tti vue'ssbie'lsãbbrest⁴, COP16-äimmsaaggstõõllmõõzzin älgg suõppãd lãã'jjlãnji çõnnõõttãm kaa'stuuccumuõzzãst da suõppmõõzz pa'rtteem polstjõsriãssmõõzzãst. SPN õõlgat, što skããdsuõllu kõskkteemperaturvue'kk ij vuãzz kaggõõttãd pã'jjel 1,5 celsiuskraadd. Tãn pã'jjlab teemperatuur kaggõõttãm vaikkõõzz le'ççe vai'gõge'ld ouddu'mmjumuõzzãst da aainãs vaarte'çi aartklai vuõssnaroodi mããng kulttuur jie'llemvuãittmõõzzid aartklažnallšem vuu'din. Valdian, kook jiã ja'kkte'çi kaa'stõõlgtumuõzzeez, õõlg'çi mã'hssed eža jiãnnai štraaffid piirie'jji. Štraaffid äã'nn'çeš oudãsviikkãmjãnnmi kaa'st'te'mes energiipuu't'temvue'jji oudãsviikkmõ'šše. Suõppmõõzz çõõdtem diõtt älgg vuãddeed YK vuãlãžvuõ'tte meeraikõskksaž orgaan, koon õhttvuõ'tte älgg vuãddeed vuõssnaroodorgaan, kãã'tt vãlv suõppmõõzz çõõdtumuõž da tøn vaikkõõzzid vuõssnaroodid.

SPN õõlgat, što kaa'stid älgg uu'ceed eža jiãnnai. Kioto protokoollast⁵ kaa'sti uuccumuõzz ve'rddõõllãmpãã'jjen lij u'vddum ee'kk 1990. SPN vuãinn, što pãi õõut ee'jj kaa'sti piiijmõš ve'rddõõllãmpãã'jjen kããzzkããst'çi jee'res valdiaid panntãã'zznallšem ärvvsãnji da vuei'ttjããtt'çi vue'jj, kõ'st praksiizzãst mãttmin valdiain ij taarbãž tuejjeed ni voo'ps kaa'stuuccumuõzzid. SPN maadãrd, što ve'rddõõllãmpãã'jjen le'ççi valdiai kõskkmie'rresa kaa'st ee'jjin 1990–2000. SPN õõlgat, što valdiain älgg uu'ceed šãddpõrttkaa'steez tãn kõskkããrvest 40 % ee'jj 2020 mõõnee'st da 90 % ee'jj 2050 mõõnee'st.

SPN vuãinn, što kaa'sti meã'r älgg çõggãd oddsmõõvvi energiipuu't'temvue'jjid oudãsviiggee'ld da seãmmaããi'jest vuãzzãd tõk šoorab kiiççeei meã'r äãnnmõ'šše vuõkksõs hõõ'ddin. Raajmõõzz energiivõkksõsvuõtt älgg pue'reed raajjãmšeãttmõõzzin da veã'kkvuõdin. Naroodlaž tãã'zzest älgg raajjãd äimmlãã'jjid, kooi vie'kkin çõõggãt kaa'stid da teãgtet äimm-muuttõõzz çõõgãmtuãimid da stããnãt vuõssnaroodi vuõiggãdvuõdid äimm-muuttõõzzãst.

SPN vuãinn, što meeraikõskksaž vuõssnaroodpolitiikk beã'lnn älgg åãrsted smiõttãd eãrben äimm-muuttõõzz diõtt hããitai uuccumu'šše vuõssmeeraid da vuõssmeeraid äiggvuãzzãm vãã'ld stããnmõ'šše äimm-muuttõõzz kuõskki tu'mmjemtuãjãst. Äimm-muuttõõzz uuccumu'šše kiççlõõttãm tuãim ä'lgõge tuejjeed nu'tt, što tõin jiã leãkku ke'lddemnallšem vaikkõõzz vuõssmeeraid tiõrvãsvuõ'tte da jie'llemvuãittmõõzzid.

SPN peãlašt eãrben pei'vvenegii äü'kkẽem lãã'zztumuužž. Piõggviõgg lãã'zztumuužžãst saa'mi ä'rbvuõd mie'lddsãnji aazztum vuu'did älgg suõppãd äv. sãã'mtee'gõgin, di äv. vuu'di pããiklaž ä'rbvuõd mie'lddsãž jie'llemvue'jji⁶ võboršee'kkivui'm, eãrben puãzzhããid (paalgãskoo'ddivui'm). Piõggviõkk ij vuãzz šõddeed jããnãb hããit saa'mi ä'rbvuõd mie'lddsãž jie'llemvue'jjid mã'te sãã'mpuãzzhoïdu. Oddsmõõvvi energiivue'jji lãã'zztumuš ouddlãstt še bioenergii äã'nem lãã'zztumuužž, kãã'tt vuãitt lãã'zzted u'ccçuõmãrkaa'stid notta äã'ššmie'lddsãi si'lljee'ji. Koin-ne vuu'din bioenergii noormõš strãššãi vuõssnaroodi jie'llemããrmõõzzid. Bioenergii noormõš älgg šõddãd keãll'jem nalla da proseezzãst älgg ci'sttjed vuõssnaroodi vuõiggãdvuõdid. SPN ouddlãstt, što bioenergii äãnnmõõzz lãã'zztumuš ij vuãzz lãã'zzted u'ccçuõmãrkaa'stid da õõlgat, što u'ccçuõmãrkaa'stid älgg çõggãd viõkksõs si'lljee'jin. Čãã'ccviõgg lãã'zztumuš ij vuãzz strãššjed luãdree'gõgesvuõdid ij-gã šõddeed jããnãb hããit sãã'mkulttuu're. SPN teãddãd veãl tøn, što lãu'ñj i'llakku oddsmõõvvi energiivue'kk.

SPN lij vuãstta atomviõgg lãã'zztumuužž. Saa'mi muu'stee'st lij veãl Tšernobyl atomviõkkpããi'kpa'rttõõvmmõš ee'jjest 1986 da koonn vaikkõõzz sãã'mõhttsãžkoo'ddid da

⁴ United Nation's Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1994.

⁵ Kyoto protocol, 1997

⁶ Saamelaisporonhoito, -maatalous, keräily, metsästys ja muut metsävarantojen hyödyntämiseen perustuvat elinkeinot.

saa'mi ä'rbvuod' mie'lddsai jie'llemvue'jjid lij tobddâmnalla veâlâinn. Atomviökk i'llakku puu'ttes energiipuu't'temvue'kk, leša šoddad kaa'stid nu'tt tön raajjmu'sše, uraan ha'ŋkkummu'sše da kuäivvâztuâj äi'ggen mâ'te še nje'sši mâ'ŋŋsâjjdōttâm äi'ggen. Tâ'vvjânmin, Lää'ddjânmmest da Ruošš oöldâsvuu'din uraan kuäivvâztuâj da ha'ŋkkumuš, kuäivvâstuâimmjumuš da atompä'rttsdōvmmōš vuäit'či prâppâ'tted saa'mi ä'rbvuod' mie'lddsai jie'llemvue'jji tuâimmjemouddōzzid.

Odd äimmsuâppmōžžâst âlgg suâppâd u'ccçuōmârkaa'sti vääžnai keäppnumužžâst, tōi praavjumu'sše âlgg raajjâd meeraikōskksaž valvemriâššmōš da valdiain âlgg rää'jtēd u'ccçuōmârkaa'stid faabriikâst, trafiikâst di dommtäälain šeâttmōžžin da energiiveä'kkvuōdin. U'ccçuōmârkaa'stid jeät veäl rää'jtukku eärben, leša rää'jtōžž kuä'skke tã'lk takainalla u'ccçuōmârkaa'stid. Eärben oudâsviikkâmjânmi dommtäälaid da faabri'kke âlgg valmšted jiijjâz teäggtemriâššmōš, koon päi'k riâžžât vuōkksōs si'lljee'jid tōi âânnmō'sše. Nää'it vuäit'češ hää'lbe'ld da viökkšânji cōggâd u'ccçuōmârkaa'stid pukvee'zz obb maai'lmet.

Panntiuddsaž pue'llmōžžâst sã'dde u'ccçuōrmâmâz mâ'te ča'ppes ill da re'nn liã vuōss'sâjjsab tuâjast, skäädsuōllu paknumužžâst. U'ccçuōmârkaa'stin liã še vuōss'sâjjsa tiōrvâsvuōttvaikktumužžid šōddei päã'mh da tōk ve'kka oudbeä'lâiggsaid jäämm'mōžžid globaale'ld. Näkkam kaa'sti keäppnumuš pohtt jã'tlōs da miōttlaž pohttmōžžid. U'ccçuōrmâmâz loŋŋnã'tte äimm-muuttōžž eärben aartklažnallšem vuu'dest da näkkam kaa'sti uuccumuš lij vuōssãrvvsânji vääžnai äimm-muuttōžž cōggmōžžâst. Jäänaš u'ccçuōrmmsin jããtt äimmrãu'nnji mie'ldd aartklažnallšem voudda Aasiast. Luãšttōttmen muōtti da jiōŋ ool re'nn čãppad čãã'z300'le da jãnnamoo'le. Ča'ppes oolãž njeemm šuōnstōžž pue'rben da nãäi't muōtt da jiōŋŋ so'dde jã'tlubân. Proses loŋŋnad paknumužž eärben aartklažnallšem vuu'dest.⁷

SPN tuäivv, što motorkeâlkai da motorbie'kki energiiviōkksōsvuod' pue'reet jã'ttlânji. Saa'mi ä'rbvuōtt mie'lddsai jie'llemvue'jji taarbše täid niãvvaid tuâjstes, leša täidd oōlg'či oudâsviikkâd nu'tt, što tōk le'če uu'ccab kaa'st tuejje'e'jen da eärben motorbie'kkid oōlg'či raajjâd staanje'ben da luōttu uu'ccben kiōjjid kue'ddjen. Tãt tuãrje'či še biodiversiteet suō'jjumužž. SPN maadãrd, što valdia kōskksa tu'tkķeemstrooi'tel oōutsãã'jest pōrggji da saa'mi ä'rbvuōtt mie'lddsai jie'llemvue'jji vōboršee'kkivui'm altte'či näkkam oudâsviikkãmtuâj jã'ttlânji.

SPN vuäinn, što äimm-muuttōžž vuãsttatuãsttmōžžâst âlgg jã'kkted YK biodiversiteetsuâppmōžž⁸ artiik 8(j):st⁹ da vã'ldded lokku saa'mi ä'rbvuōtt mie'lddsaz teãtt¹⁰, praksiizz da innovaatiãid da saa'mi äiggavuãžžãmvaikktōžž še meeraikōskksaž orgaanin kōōčēmōōččãst åãrrai artiik nuãjin. SPN haa'lad vã'ldded lokku pue'rben še suâppmōžž artiikka 10(c)¹¹, kãã'tt mie'rãd, što suâppãmvue'ssbeã'lin âlgg suō'jjeed da peãlšted biologiinallšem resuurzi ä'rbvuod' mie'lddsai âânnmōžž, ä'rbvuod' mie'lddsai kulttuurlãž vue'jji mie'lddsãnji,

⁷ Ks. esim.: Co-Chair's Summary: Melting Ice: Regional Dramas, Global Wake-Up Call Tromsø, 28 April 2009.

⁸ United Nation's Convention on Biological Diversity, 1992.

⁹ Article 8(j): *Subject to national legislation, respect, preserve and maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity and promote their wider application with the approval and involvement of the holders of such knowledge, innovations and practices and encourage the equitable sharing of the benefits arising from the utilization of such knowledge innovations and practices.*

¹⁰ Perinteinen tieto eri kielillä:

Dávvisámegillii: árbevirolaš diehtu

English: traditional knowledge

Norsk: tradisjonell kunnskap

¹¹ Article 10(c) *Protect and encourage customary use of biological resources in accordance with traditional cultural practices that are compatible with conservation or sustainable use requirements;*

kook áánte suó'jjeem da keáll'jem áánnmööžž öölg'ööžžid. SPN vuáinn, što artiika öölgat valdiaid ci'sttjed saa'mi á'rbvuöđ mie'ldsa luáđáánnmööžž.

SPN lij pe'cclest tó'st, što valdia jiá leákku vuáittam östteed täávtööžzes áárstá'tted luáđ mááñgepeá'lsažvuöđ vääivööttmööžž ee'jj 2010 möönee'st¹². SPN au'žžai valdiaid suó'jjeed luáđ mááñgepeá'lsažvuöđ da staañad eärben meeraiköskksi'žžen biodiversiteete'e'jjest 2010. SPN áánn vääžnai ä'sšen, što áimm-muuttööžž áiggavuá'žžmööžžid á'rbvuöttmie'ldsa tiöttu da tön primtööššmööžž áimm-muuttöštu'tkkumuuzžást da tu'mmstöktuájst kiött'tööll'češ biodiversiteetsuáppmööžž teksttöhtvuöđást da vääld'češ lokku ee'jj 2010 mááibu biodiversiteet täávtööžžin.

SPN maadárd, što suáppmööžž COP10-sábbrest 2010 Nagoyast 18.–29.10.2010 tu'mmje'češ, što artiik 8(j) mááñgekksa tuájprográ'mme vääld'čes odd tuáj: áimm-muuttöš da á'rbvuött mie'ldsaž teátt. SPN ráukk valdiaid ou' deed sábbrest tán tuáj čöđdtumuuzž.

YK áimm-muuttössuáppmööžž öhtvuó'tte álgg vuáddeed vuössnaroodi veerjlaž orgaan, káá'tt valmštááll da válvv vuössnaroodi kuöskki áimm-muuttöstu'mmstöktuáj. Örgaan öölg'či tuáimmjed öhttsažtuájast. YK vuössnaroodi pööšši da biodiversiteetsuáppmööžž WG8J-tuájjá'rtlin¹³ Orgaan tuejjumuuzž vuáđđan öölg'či lee'd YK čöđdtumuš vuössnaroodi vuöiggádvuöđin¹⁴ (vuössnaroodčöđdtumuš). Orga'ne álgg staañad ri'jttjemnalla tuáimmjem- da ä'sštobddiresuurzz. Töt álgg še tuáimmjed öhttsažtuájast halltööžžköskksa áimm-muuttös paneel¹⁵ da Aartkla Suávtööžžin. Orgaanást á'lgge lee'd ee'ttká'stmen jáanab vuössnaroodi vöboršeñnallšem orgaan da organisaatiad, kook ee'ttká'stte vuössnaroodid lokku vää'ld'e'l jánnamtiöđlaž ká'ttemvuött.

Valdiain álgg u'vdded sää'mteggá piirree'jji pööšši teágg'tööžž áimm-muuttööžž šiöttöövvmö'sše, tön tu'tkkumu'sše da jiijjáz áimmpolitiikk ooudásviikkmö'sše. Pukin sää'mtee'ggin álgg tuáimmjed pirrös- da áimmaa'sšin va'steei ve'rggoumaž da ä'sštobddilu'vddká'dd káá'tt kiött'tááll táid kööčmööžžid. Valdiain álgg u'vdded pööšši teágg'tös nákkam tuájai hoiddu.

SPN vuáinn, što áimm-muuttöštu'tkkumuuzž álgg láá'zzted da tu'tkkumuuzžást álgg áársted smiöttád eärben áimm-muuttööžž vaikk'tööžžid da háaitai uu'cceem diött aartkla vuössnaroodi jálstemvuu'did. Tu'tkkumuuzž da tu'tkkeemteágg'tööžž öölg'či koordinoida öhttsažtuájast valdiai, aartkla suávtööžž da áv. vuössnaroodin.

Saa'mi parlamenttaarlaž suávtös au'žžai Taarr, Ruöcc da Lää'ddjánnam sää'mtee'ggid čönnööttád ooudásviikkád tuáimid keáll'jem šöddmööžžid mie'ldsañji energiiá'u kkeem viökksmä'ttem diött da áimm-muttööžž šöddei kaa'sti cöggám diött. SPN álgg tuáimmjed ooudásviiggee'l oddsmöövám energiivue'jji áánnmööžž. SPN čönnáatt raajjád áimmpolitiikkla prograamm.

¹² Biodiversiteettisopimuksen osapuolikokous COP6 vuonna 2002 päätti, että sopimusosapuolet sitoutuvat pysäyttämään luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen vuoteen 2010 mennessä.

¹³ Ad Hoc Working Group on Article 8(j) and related provisions

¹⁴ United Nations Declaration on The Rights of Indigenous Peoples, 2007.

¹⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)